

ANDRZEJ WITKOWSKI

 <http://orcid.org/0000-0003-2018-5404>

WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa

Kontrola skarbowa w pierwszych latach Polski międzywojennej

1. W dniu 24 czerwca 1925 r. Minister Skarbu wydał rozporządzenie o organizacji kontroli skarbowej¹. Weszło ono w życie z dniem 1 września 1925 r. na obszarze Izb Skarbowych w Grudziądzu, Poznaniu, Krakowie i we Lwowie oraz na obszarze Górnego Śląska, a z dniem 1 stycznia 1926 r. — na obszarze Izb Skarbowych w Białymstoku, Brześciu, Kielcach, Lublinie, Łodzi, Łucku, Warszawie i Wilnie. Zniosło zarazem obowiązujący na terenie byłego zaboru austriackiego *Przepis dla straży skarbowej* z dnia 19 marca 1907 r. oraz „przepisy i rozporządzenia” obowiązujące w pozostałych dzielnicach.

Wcześniej, w drodze rozporządzenia z dnia 21 stycznia 1920 r.², Minister Skarbu zarządził, aby organy wykonawcze powołane do strzeżenia dochodów państwowych z podatków pośrednich (akcyz) i monopolii na obszarze byłego zaboru rosyjskiego i w Małopolsce nosiły nazwę „kontrola skarbowa”.

¹ Kolejne zmiany w organizacji kontroli skarbowej w Polsce międzywojennej wprowadziły: rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 4 listopada 1927 r. o organizacji kontroli skarbowej (Dz.Urz. MS 1927, nr 36, poz. 379); rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 23 czerwca 1933 r. o organizacji i zakresie działania kontroli skarbowej (Dz.U. 1933, nr 62, poz. 465); rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 16 grudnia 1936 r. o organizacji i zakresie działania kontroli skarbowej (Dz.U. 1936, nr 94, poz. 664); rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 23 lutego 1939 r. o organizacji i zakresie działania izb skarbowych oraz podległych im urzędów i organów wykonawczych (Dz.U. 1939, nr 18, poz. 118).

² Komunikat Ministerstwa Skarbu z dnia 30 stycznia 1920 r. w sprawie zmiany nazwy „straży skarbowej” na „kontrolę skarbową” (Dz.Urz. MS 1920, nr 5, poz. 97).

W świetle owego rozporządzenia Ministerstwa Skarbu z dnia 19 marca 1907 r.³ Straż Skarbowa stanowiła umundurowany i uzbrojony korpus, składający się z funkcjonariuszy i urzędników, „podlegający dyscyplinie wzorowanej na dyscyplinie wojskowej”⁴.

Straż Skarbowa tworzyła nadzory i oddziały Straży Skarbowej w ramach okręgu administracyjnego każdej krajowej władzy skarbowej, w tym Krajowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie⁵, której w szczególności podlegały, „w sprawach podatków pośrednich i zarządu majątku państwowego”: 1) dyrekcje okręgów skarbowych; 2) urzędy i organy ustanowione dla wymiaru, poboru i zarządu pośrednich opłat i niestałych dochodów; 3) Straż Skarbowa⁶.

Dyrekcje okręgów skarbowych były władzami I instancji, którym powierzono: zarząd majątku państwowego (o ile nie przekazano go innym władzom), zarząd niestałych dochodów i danin publicznych⁷, z wyjątkiem podatków bezpośrednich, oraz kierownictwo Straży Skarbowej.

Zależnie od wielkości i właściwości okręgu poszczególnej Krajowej Dyrekcji Skarbu, a nadto od długości państwowej linii granicznej oraz liczby i „ważności” przedmiotów podlegających kontroli wydzielano w nim okręgi nadzоровe, w których powoływano nadzór Straży Skarbowej. Stosownie do wymogów służby podlegał mu jeden lub więcej oddziałów Straży Skarbowej. Dla kierowania i kontroli służby mającej na celu pilnowanie granicy celnej ustanawiano także (w miarę potrzeby) sekcje Straży Skarbowej, obejmujące po dwa lub więcej nadzorów Straży Skarbowej.

Straż Skarbowa miała: 1) wykrywać i przeciwdziałać przemytnictwu i innym przekroczeniom przepisów skarbowych; 2) wykrywać „nieprawidłowe po-

³ Dz. rozp. nr 45 z 1907 r. Zostało ono wydane na podstawie Najwyższego postanowienia J. c. i k. Apostolskiej Mości z dnia 17 marca 1907 r. Zob. *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*. T. 2. Oprac. J. Piwocki. Lwów 1911, s. 241—246.

⁴ Funkcjonariuszy Straży Skarbowej wybierano spośród kandydatów: „a) posiadających austriackie obywatelstwo państwowe, b) zupełnie zdrowych i czerstwych, c) nieżonatych lub bezdzietnych wdowców, d) mających przynajmniej dwadzieścia jeden lat, e) jeśli wykażą, że ukończyli szkołę ludową, i f) że się moralnie prowadzą”.

⁵ Krajową Dyrekcję Skarbu we Lwowie utworzono na mocy Najwyższego postanowienia z dnia 9 stycznia 1850 r. i wydanego na jego podstawie reskryptu Ministerstwa Skarbu z dnia 21 maja 1850 r. (Dz.u.p. nr 193). Z kolei jej „stanowisko” i zakres działania określił reskrypt Ministerstwa Skarbu z dnia 29 maja 1874 r. (wydany na podstawie Najwyższego postanowienia z dnia 2 lutego 1874 r.), zmieniony reskryptem Ministerstwa Skarbu z dnia 17 kwietnia 1906 r. Zob. *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*. T. 2..., s. 221—234.

⁶ Krajowej Dyrekcji Skarbu podlegały nadto: 1) „dla spraw bezpośredniego opodatkowania” starostwa, administracje podatkowe i lokalne komisje podatkowe, archiwum map katastralnych i organy powołane do utrzymywania ewidencji katastru podatku gruntowego; 2) „w sprawach kasowych” c.k. główna kasa krajowa, kasa filialna w Krakowie, kasy i urzędy „poborcze”.

⁷ Były to: dochody z cła; podatek konsumpcyjny; dochody ze sprzedaży soli, tytoniu, stempli; dochody z taks, loterii, myt, „cechownictwa” oraz osobna opłata od handlu napojami spirytusowymi.

stępowanie urzędów i funkcjonariuszy”; 3) pomagać urzędom wykonawczym w ich czynnościach urzędowych; 4) „wzbraniać” wstępu do kraju ludziom podejrzanym, niemającym przepisanych legitymacji; 5) „przeszkadzać” zbiegom wojskowym w ucieczce za granicę; 6) pomagać (na wezwanie właściwej władzy, w przypadkach oznaczonych przepisami) w wykonywaniu zarządzeń, mających na celu publiczne bezpieczeństwo; 7) „przedsiębrać” dochodzenia lub czynności urzędowe nakazane przepisami, lub zlecone przez przełożoną władzę; 8) współdziałać w wojskowej ochronie granic (w myśl osobnych przepisów).

Wyraźnie podkreślono, że wykonując swą służbę, Straż Skarbowa nie może nikogo „więzić” (aresztować), z wyjątkiem przypadków wymienionych w ustawie, i tylko w celu „odstawienia” zatrzymanej osoby (w przepisany terminie) do właściwej władzy. Co do zasady wolno jej było jednak „uwięzić” każdego, kto się sprzeciwiał jej urzędowym czynnościom, i kto „miał” groźby bądź obrażał czynnie lub słownie pełniących służbę członków Straży Skarbowej. W trakcie służby Straży Skarbowej przysługiwały bowiem prawa, pod ochroną których „stała straż publiczna”. W szczególności sądy, naczelnicy gmin i komendanci wojskowi byli zobowiązani udzielać jej zawsze bezzwłocznej i czynnej pomocy, gdy wystąpiła o nią wykonując swe czynności służbowe.

Przypomnijmy, że Straż Graniczna miała również wykrywać „nieprawidłowe postępowanie urzędów i funkcjonariuszy”. W rozporządzeniu wyraźnie stwierdzono, że gdy członek Straży Skarbowej otrzyma doniesienie o sprzecznym z obowiązkami postępowaniu funkcjonariusza publicznego (bądź gdy sam takie „spostrzeżł”), obowiązany jest zawiadomić o tym zaraz swego przełożonego, a jeżeli dotyczyłoby ono któregoś z przełożonych — to miał się zwrócić do bezpośrednio wyższego przełożonego.

Z kolei doniesienia o przekroczeniach skarbowych Straż Skarbowa miała zawsze przyjmować i postępować z nimi w myśl obowiązujących przepisów. W szczególności mogła korzystać także z bezimiennych doniesień, w celu wdrożenia wstępnych dochodzeń. Rewizje domowe w takich przypadkach mogła przeprowadzać, gdy zachodziły warunki, od spełnienia których uzależniona była taka możliwość. Nazwisko osoby donoszącej o przekroczeniu skarbowym należało zachować w tajemnicy. Gdyby jednak w wyniku dochodzenia okazało się, że jest ono zmyślane lub gdy prawdę podstępnie „przekrecono”, wówczas sprawę należało przesłać władzy przełożonej.

Obowiązki i prawa Straży Granicznej wykonującej dozór graniczny normowały przepisy zawarte w ordynacji celnej i monopolowej. W szczególności miała ona dozorować linię celną, a także okręg graniczny, i czuwać, by ściśle respektowane były obowiązujące przepisy, a zwłaszcza co do deklarowania i oclenia towarów oraz ich kontroli w okręgu granicznym. W tym celu miała odbywać patrole w okręgu granicznym (zwłaszcza wzdłuż linii celnej), a w stosownych miejscach „czaty” oraz (o ile pozwalały na to przepisy) zatrzymywać wiozących towary i podróżnych, badać dokumenty i pakunki, w miarę

potrzeby zaś dokonywać przeszukań. Miała także donosić o nieprawidłowościach w urzędowaniu urzędów celnych.

Straż Skarbowa była umundurowana i uzbrojona. W rozporządzeniu z 1907 r. wyraźnie podkreślono, że nawet w przypadkach, w których zachodzą warunki do użycia broni, wolno jej użyć tylko wtedy, gdy celu służbowego nie można osiągnąć łagodniejszymi środkami. Jak już sygnalizowałem, owe przepisy o Straży Skarbowej uchylono dopiero w 1925 r.

W dniu 5 lutego 1919 r. Ministrowie Apropowizacji i Skarbu wydali rozporządzenie regulujące stosunek Straży Granicznej do Straży Skarbowej istniejącej przy Ministerstwie Skarbu⁸. Utworzona z oddziałów wojskowych, a przydzielona do pełnienia specjalnych obowiązków przy Ministerstwie Apropowizacji Straż Graniczna miała bowiem m.in. wykrywać i powstrzymywać przemytnictwo i inne przekroczenia przepisów skarbowych. W tym celu miała patrolować w pasie granicznym, zwłaszcza wzdłuż linii celnej, patrole oraz odbywać zwiady i czaty w stosownych miejscach, a także zapobiegać ruchowi podróżnych i towarów na niedozwolonych drogach. Straż Graniczna miała również, w miarę możliwości, współdziałać z organami Ministerstwa Skarbu, także wewnątrz terytorium państwa, w ochronie podatków pośrednich.

Jak widać, wskazana część zadań Straży Granicznej pokrywała się z zadaniami Straży Skarbowej. W rozporządzeniu postanowiono więc, że jak długo będzie istnieć Straż Graniczna, obowiązki Straży Skarbowej w pograniczu polegać będą przeważnie tylko na spełnianiu funkcji pomocniczych przy urzędach celnych oraz na kontroli ruchu osobowego i towarowego na drogach wiodących do i od urzędów celnych. Dodano jednak, że nie wyklucza to odbywania przezeń (o ile będzie to potrzebne dla osiągnięcia celów jej służby) patroli, zwiadów i czatów wzdłuż granicy i w pasie granicznym bądź samodzielnie, bądź wspólnie ze Strażą Graniczną (wtedy komendę nad oddziałami obydwu Straży obejmował dowódca oddziału Straży Granicznej).

Poza tym Straż Skarbowa miała czuwać w pograniczu nad spełnianiem przepisów dotyczących monopolów i podatków pośrednich.

Podkreślono jednocześnie, że Straż Graniczna i Straż Skarbowa, jako organizacje równorzędne, pełnią swe funkcje w „zupełnej” niezależności od siebie; winny się jednak wzajemnie wspierać i pomagać sobie dla osiągnięcia celów służby. W szczególności miały przekazywać sobie spostrzeżenia wymagające reakcji w postaci zarządzeń.

2. Kontrola skarbowa stanowiła część składową administracji skarbowej, a w szczególności tego jej działu, który odpowiadał za dochody Skarbu Państwa z tytułu opłat akcyzowych i monopolowych.

⁸ Rozporządzenie Ministra Apropowizacji i Skarbu z dnia 5 lutego 1919 r. w przedmiocie stosunku Straży Granicznej do Straży Skarbowej (Mon.Pol. 1919, nr 39 z dnia 18 lutego).

Budowa administracji skarbowej Polski międzywojennej zaczęła się już pod koniec września 1918 r., gdy w Ministerstwie Skarbu (funkcjonującym w ramach Rządu Królewsko-Polskiego, utworzonego przez Radę Regencyjną Królestwa Polskiego) utworzona została Komisja Organizacyjna, z zadaniem opracowania planu przejścia urzędów skarbowych od okupantów. W tym celu zorganizowano tymczasowy aparat skarbowy dla byłego Królestwa Kongresowego, w postaci 12 delegacji Ministerstwa Skarbu (w: Warszawie, Płocku, Łomży, Kaliszu, Piotrkowie, Częstochowie, Kielcach, Radomiu, Lublinie, Siedlcach, a następnie w Białej Podlaskiej i Suwałkach), oraz dwa zarządy skarbowe (w Warszawie i Łodzi). Delegacje Ministerstwa Skarbu nie stanowiły władz II instancji. Miały zadania instrukcyjne. Były powołane tylko do pomocy Ministerstwu Skarbu przy początkowej organizacji skarbowości i wykonywały z jego ramienia bezpośredni nadzór nad urzędami i kasami skarbowymi. Po ustąpieniu okupantów delegacje objęły urzędy i kasy skarbowe — 5 listopada na terenie byłej okupacji austriackiej i 11 listopada na terenie byłej okupacji niemieckiej⁹.

Ministerstwo Skarbu objęło swą władzą najpierw obszar dwóch byłych okupacji byłego Królestwa Polskiego. Wkrótce rozszerzyło ją na teren Podlasia i Białostoczczyzny, który w czasie wojny podlegał byłemu cesarsko-niemieckiemu naczelnemu dowódcy na wschodzie¹⁰.

Po ustąpieniu władz okupacyjnych kierownik Ministerstwa Skarbu postanowił, że na obszarze byłej okupacji austriacko-węgierskiej¹¹ oraz na obszarze byłej okupacji niemieckiej zachowują, tymczasowo, moc obowiązującą przepisów prawnych, które w chwili ustąpienia władz okupacyjnych regulowały sprawy podatków bezpośrednich, pośrednich, opłat skarbowych i w ogóle danin publicznych ustanowionych na rzecz Skarbu Państwa¹².

W świetle art. 1 ustawy z dnia 8 kwietnia 1919 r.¹³ naczelne kierownictwo całej administracji skarbowej na ziemiach polskich, które wchodziły w skład

⁹ Sejm Ustawodawczy 1919—1922, druk nr 783, s. 7; B. Markowski: *Administracja skarbową w Polsce*. Kielce 2001, s. 79 i 89.

¹⁰ Dekret z dnia 7 stycznia 1919 r. w przedmiocie przepisów skarbowych dla obszarów Polski, które podlegały byłemu cesarsko-niemieckiemu dowódcy na wschodzie (Dz.P.P.P. 1919, nr 7, poz. 104).

¹¹ W szczególności na terenie 27 powiatów wyszczególnionych w dekreście Rady Regencyjnej z dnia 12 listopada 1918 r. o organizacji władz na obszarze c. i k. Generalnego Gubernatorstwa Lubelskiego (Dz.P.P.P. 1918, nr 15, poz. 33).

¹² Rozporządzenie Kierownika Ministerstwa Skarbu z dnia 12 listopada 1918 r. w przedmiocie tymczasowej mocy obowiązującej dotychczasowych przepisów z zakresu prawa skarbowego na obszarze byłej okupacji austriacko-węgierskiej (Mon.Pol. 1918, nr 205); rozporządzenie Kierownika Ministerstwa Skarbu z dnia 12 listopada 1918 r. w przedmiocie tymczasowej mocy obowiązującej dotychczasowych przepisów z zakresu prawa skarbowego na obszarze byłej okupacji niemieckiej (Mon.Pol. 1918, nr 205).

¹³ Ustawa z dnia 8 kwietnia 1919 r. w przedmiocie objęcia przez Ministerstwo Skarbu administracji skarbowej na ziemiach polskich, które wchodziły w skład byłej monarchii austriacko-węgierskiej (Dz.P.P.P. 1919, nr 31, poz. 261).

byłej monarchii austriacko-węgierskiej, objęło Ministerstwo Skarbu. W ustawie wyraźnie podkreślono, że administrację skarbową „oddziela się w zupełności od administracji politycznej”¹⁴. Bezpośrednie sprawowanie administracji skarbowej na tym obszarze ustawa powierzyła Dyrekcji Skarbu we Lwowie z prezesem na czele. W dniu 12 kwietnia 1919 r. Minister Skarbu wydał rozporządzenie wykonawcze do ustawy¹⁵. Wymienił w nim w szczególności katalog spraw zastrzeżonych dla Ministerstwa Skarbu. Postanowił zarazem, że we wszystkich pozostałych sprawach, w których na podstawie obowiązujących przepisów orzekało dotąd Ministerstwo Skarbu w Wiedniu, orzecznictwo i wydawanie zarządzeń należy do władzy skarbowej II instancji (Krajowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie), jako instancji ostatniej. Poza tą zmianą, dotychczasowe przepisy dotyczące zakresu działania i toku czynności władz, instytucji i urzędów (w tym odnoszące się do Straży Skarbowej) utrzymano w mocy. W szczególności wymiar i kontrola podatków pośrednich należały do dyrekcji okręgów skarbowych.

W dniu 31 lipca 1919 r. Sejm Ustawodawczy uchwalił ustawę o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych¹⁶. W art. 1 ustawy czytamy: „Naczelną władzą kierowniczą, nadzorczą i w ostatniej instancji orzekającą¹⁷ na całym obszarze Państwa jest Ministerstwo Skarbu”¹⁸. Zapowiedziano jednocześnie, że ustrój Ministerstwa Skarbu określają osobne przepisy.

Zarząd skarbowy w poszczególnych częściach obszaru państwa sprawowały: 1) izby skarbowe; 2) urzędy skarbowe, a mianowicie: urzędy podatków i opłat skarbowych, urzędy akcyz i monopolów państwowych tudzież kasy skarbowe; oraz 3) odrębne urzędy celne, których organizację miały określić osobne przepisy.

¹⁴ W szczególności z istniejących dotychczas oddziałów podatkowych przy starostwach utworzono odrębne inspektoraty podatkowe dla podatków bezpośrednich, do których należał wymiar i pobór podatków oraz skarbowa egzekucja administracyjna. Ustawa zapowiedziała zarazem, że instytucje i urzędy, które według obowiązujących przepisów powołane były do współdziałania „przy administracji skarbowej”, będą tworzone, w miarę potrzeby, przez Ministerstwo Skarbu. Minister Skarbu został upoważniony nadto do ograniczania lub zmieniania toku instancji określonego w obowiązujących ówczesnie przepisach prawnych oraz do zmian w zakresie kompetencji władz i urzędów skarbowych co do rozstrzygania spraw. Owe zmiany miały być wprowadzane w drodze rozporządzenia.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 12 kwietnia 1919 r. celem wykonania ustawy z dnia 8 kwietnia 1919 r. (Dz.P.P.P. nr 31, poz. 261) w przedmiocie objęcia przez Ministerstwo Skarbu administracji skarbowej na ziemiach polskich, które wchodziły w skład byłej monarchii austriacko-węgierskiej (Dz.P.P.P. 1919, nr 39, poz. 287).

¹⁶ Dz.P.P.P. 1919, nr 65, poz. 391.

¹⁷ Ministerstwo Skarbu orzekało w ostatniej instancji, gdy z mocy poszczególnych ustaw stanowiło instancję odwoławczą, bądź gdy sprawa „nie przenosiła się” na drogę sądową.

¹⁸ W wyniku nowelizacji ustawy (w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1934 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w niektórych działach administracji państwowej (Dz.U. 1934, nr 110, poz. 976) art. 1 stanowił, że „Naczelną kierownictwo i nadzór nad administracją skarbową należy do Ministra Skarbu”.

Izby skarbowe podlegały bezpośrednio Ministerstwu Skarbu i były władzą przełożoną dla urzędów skarbowych. Tworzył je Minister Skarbu w poszczególnych okręgach skarbowych, obejmujących pewną liczbę powiatów administracyjnych.

Wprowadzanie w życie postanowień ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych zaczęło się dopiero w kwietniu 1920 r.¹⁹ na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego, warszawskiego i w mieście stołecznym Warszawa²⁰.

Z dniem 1 kwietnia 1920 r. „otwarto” tam izby skarbowe i równocześnie zaprzestały działalności dotychczasowe delegacje Ministerstwa Skarbu. Z kolei w miejsce istniejących dotąd inspektoratów skarbowych utworzono urzędy skarbowe podatków i opłat skarbowych, a dotychczasowe powiatowe kasy skarbowe zastąpiły kasy skarbowe. Natomiast przewidziane w ustawie urzędy skarbowe akcyz i monopolów państwowych miały rozpocząć działalność stopniowo, w okresie od 1 kwietnia do 30 czerwca 1920 r.

W dniu 30 stycznia 1920 r. Minister Skarbu wydał również rozporządzenie wykonawcze do ustawy o organizacji władz i urzędów skarbowych na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego i warszawskiego²¹. Regulowało ono: „rozmieszczenie” władz i urzędów skarbowych, organizację i zakres działania izb skarbowych, urzędów podatków i opłat skarbowych, urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych oraz kas skarbowych.

W szczególności izby skarbowe dzieliły się na 4 wydziały: I ogólny, II podatków bezpośrednich, obejmujący również opłaty skarbowe, III kasowy, IV akcyz i monopolów państwowych.

Na podstawie rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 20 grudnia 1920 r. w przedmiocie utworzenia izb skarbowych na obszarze ziem objętych umową o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisaną w Rydze 12 października 1920 r.²², tymczasowo na obszarze każdego wyodrębnionego tam okręgu administracyjnego (wołyńskiego, poleskiego i nowogródzkiego²³) utworzono

¹⁹ Przepis wprowadczy z dnia 30 stycznia 1920 r. do ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych (Dz.U. 1920, nr 15, poz. 80).

²⁰ Województwa te zostały utworzone na mocy ustawy tymczasowej z dnia 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji (Dz.P.P.P. 1919, nr 65, poz. 395). Miasto Warszawa stanowiło odrębną jednostkę administracyjną.

²¹ Rozporządzenie wykonawcze z dnia 30 stycznia 1920 r. do ustawy o organizacji władz i urzędów skarbowych na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego i warszawskiego, wydane na zasadzie art. 12, 13 i 15 ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. (Dz.P.P.P. 1919, nr 65, poz. 391), (Dz.U. 1920, nr 15, poz. 81).

²² Dz.U. 1921, nr 5, poz. 25.

²³ Utworzone zostały na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 18 listopada 1920 r. w przedmiocie utworzenia władz administracyjnych drugiej instancji na obszarze ziem objętych umową o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisaną w Rydze w dniu 12 października 1920 r. (Dz.U. 1920, nr 115, poz. 760).

izbę skarbową. Ich organizację regulowały wskazane dokładnie przepisy rozporządzenia wykonawczego z 30 stycznia 1920 r. do ustawy z 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych. Natomiast tymczasowy zakres działania utworzonych izb skarbowych normowały, obowiązujące na tych ziemiach, rozporządzenia byłego Tymczasowego Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych względnie rozporządzenia byłego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich oraz byłego Zarządu Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego.

Powyższe rozporządzenie zostało uchylone i zastąpione przez rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 28 kwietnia 1921 r.²⁴ Na jego mocy utworzono Izby Skarbowe w Brześciu — dla województw nowogródzkiego i poleskiego, oraz w Łucku, obejmującą województwo wołyńskie²⁵. Ich organizacja i zakres działania nie uległy zmianie.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 marca 1921 r.²⁶ rozciągnęło moc obowiązującą ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych na ziemię przyłączone do obszaru Rzeczypospolitej, na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze 12 października 1920 r. Wynikła stąd w szczególności potrzeba utworzenia, na obszarze istniejących już izb skarbowych, urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych, w miejsce dotychczasowych inspektoratów akcyzowych²⁷. Ich organizację normowało rozporządzenie wykonawcze do ustawy z 31 lipca 1919 r., a tymczasowy zakres działania — wciąż obowiązujące na tych terenach rozporządzenia byłego Tymczasowego Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych względnie rozporządzenia byłego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich oraz byłego Zarządu Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego.

Mocą rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 27 kwietnia 1921 r.²⁸ utworzono Izby Skarbowe w Krakowie (obejmowała województwo krakowskie) i we Lwowie dla województw: lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopol-

²⁴ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 28 kwietnia 1921 r. w przedmiocie utworzenia izb skarbowych na obszarze ziem objętych umową o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisaną w Rydze dnia 12 października 1920 r. (Dz.U. 1921, nr 39, poz. 243).

²⁵ Województwa te utworzyła ustawa z dnia 4 lutego 1921 r. o unormowaniu stanu prawno-politycznego, na ziemiach przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 r. (Dz.U. 1921, nr 16, poz. 93).

²⁶ Dz.U. 1921, nr 35, poz. 205.

²⁷ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 3 lipca 1921 r. w przedmiocie utworzenia urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych na obszarze województw nowogródzkiego, poleskiego i wołyńskiego (Dz.U. 1921, nr 64, poz. 408).

²⁸ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 27 kwietnia 1921 r. w przedmiocie utworzenia izb skarbowych na obszarze województw: krakowskiego, lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego (Dz.U. 1921, nr 41, poz. 254).

skiego²⁹. Zostały one zorganizowane według wskazanych przepisów rozporządzenia wykonawczego z dnia 30 stycznia 1920 r. do ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych, z pewnymi jednak zmianami. Każda z tych izb dzieliła się na sześć wydziałów: I ogólny, II podatków bezpośrednich, III kasowy, IV podatków pośrednich i monopolów państwowych, V należności stemplowych i bezpośrednich, VI celny. Do wydziału VI przede wszystkim należała bezpośrednia administracja celi, a nadto ochrona granic i bezpośrednie zwierzchnictwo nad Strażą Skarbową. Tymczasowy zakres działania Izb Skarbowych w Krakowie oraz we Lwowie normowały bowiem dotychczasowe przepisy o zakresie działania Dyrekcji Skarbu we Lwowie.

Tworząc Izby Skarbowe w Krakowie i we Lwowie, w miejsce dotychczasowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie, utrzymano jednak ustrój dotychczasowych władz i urzędów skarbowych I instancji. Ich ujednoczenie rozpoczęło 1 stycznia 1922 r., tworząc kasy skarbowe na obszarze Izb Skarbowych krakowskiej i lwowskiej³⁰. Zakończenie procesu unifikacji władz i urzędów skarbowych na obszarze Izb Skarbowych w Krakowie i we Lwowie nastąpiło w 1925 r.³¹

Z kolei rozporządzenie Ministra byłej dzielnicy pruskiej z dnia 23 września 1921 r. w przedmiocie organizacji władz i urzędów skarbowych w byłej dzielnicy pruskiej³², które niemal w całości odwzorowało rozwiązania ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. i wydanego na jej podstawie rozporządzenia wykonawczego z dnia 30 stycznia 1920 r., stało się podstawą działalności Izb Skarbowych: Wielkopolskiej w Poznaniu (na obszar województwa poznańskiego) i Pomorskiej w Grudziądzu (na obszar województwa pomorskiego)³³, które przekazano Ministrowi Skarbu z dniem 1 stycznia 1922 r.³⁴

²⁹ Województwa te zostały utworzone na podstawie ustawy z dnia 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych II instancji (województw) na obszarze byłego Królestwa Galicji i Lodomerii z W. Ks. Krakowskim oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy (Dz.U. 1920, nr 117, poz. 768).

³⁰ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 4 stycznia 1922 r. o utworzeniu kas skarbowych na obszarze izb skarbowych we Lwowie i Krakowie (Dz.U. 1922, nr 6, poz. 46). Zastąpiły one dotychczas istniejące urzędy podatkowe. Sprawy „należnościowe”, należące do zakresu działania urzędów podatkowych, przekazano do inspektoratów skarbowych.

³¹ Zob. B. Markowski: *Administracja skarbowa...*, s. 96—99.

³² Dz.U. 1921, nr 101, poz. 724. W świetle rozporządzenia zarząd skarbowy byłej dzielnicy pruskiej należał do Ministerstwa byłej dzielnicy pruskiej, które wykonywało go przez: izby skarbowe, urzędy skarbowe podatków bezpośrednich i opłat skarbowych oraz kasy skarbowe.

³³ Województwa poznańskie i pomorskie zostały utworzone na mocy ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. 1919, nr 64, poz. 385).

³⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1921 r. w sprawie przekazania Ministrowi Skarbu administracji skarbowej na obszarze byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. 1922, nr 4, poz. 19).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 1922 r. rozciągnęło na ziemię wileńską moc obowiązującą m.in. ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych³⁵. Na tej podstawie Minister Skarbu wydał w dniu 11 lipca 1922 r. rozporządzenie w przedmiocie utworzenia izby skarbowej i urzędów skarbowych na obszarze ziemi wileńskiej³⁶, obejmującym 4 powiaty, a od 1 stycznia 1923 r. — dalsze 4 powiaty, które wyłączono spod kompetencji Izby Skarbowej w Brześciu nad Bugiem³⁷. Rozporządzenie stanowiło, że tymczasowo zakres działania Izby Skarbowej w Wilnie oraz podległych jej urzędów normują ustawy i rozporządzenia obowiązujące na ziemi wileńskiej.

Proces unifikacji systemu podatkowego doprowadzono w 1926 r. do takiego etapu, że możliwe stało się ujednoczenie struktury wewnętrznej aparatu wymiarowo-poborowego³⁸. Dokonano tego rozporządzeniem Ministra Skarbu z dnia 20 czerwca 1927 r. o organizacji i zakresie działania izb i urzędów skarbowych³⁹.

3. W świetle ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych oraz wydanego na jej podstawie rozporządzenia wykonawczego z dnia 30 stycznia 1920 r. sprawy dotyczące dochodów państwowych z akcyz i monopolów państwowych należały do wydziału IV izby skarbowej oraz do urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych. W skład wydziału IV izby skarbowej wchodził: naczelnik, rewizorzy akcyzowi, urzędnik do spraw karnych, rachmistrz, pomocnicy rachmistrza i urzędnicy pomocniczy.

Obowiązkiem naczelnika wydziału IV było „czuwanie” (bezpośrednio oraz z pomocą podwładnych rewizorów akcyzowych i urzędów akcyz i monopolów) nad ścisłym wykonywaniem ustaw akcyzowych i monopolowych, a także po-

³⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 1922 r. w przedmiocie tymczasowego ustroju władz skarbowych na Ziemi Wileńskiej i rozciągnięcia na tę Ziemię niektórych ustaw i rozporządzeń (Dz.U. 1922, nr 51, poz. 458).

³⁶ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 11 lipca 1922 r. w przedmiocie utworzenia izby skarbowej i urzędów skarbowych na obszarze Ziemi Wileńskiej (Dz.U. 1922, nr 58, poz. 522). Utworzono w szczególności: 4 urzędy skarbowe podatków i opłat skarbowych, 1 urząd skarbowy akcyz i monopolów państwowych i 3 kasy skarbowe.

³⁷ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 23 listopada 1922 r. w przedmiocie wyłączenia powiatów: brasławskiego, dziśnieńkiego, duniłowiczowskiego i wilejskiego z pod kompetencji Izby Skarbowej w Brześciu n/B. i włączenia ich do okręgu administracyjnego izby skarbowej w Wilnie (Dz.U. 1922, nr 112, poz. 1020).

³⁸ Zob. T. Dietrich: *Organizacja aparatu skarbowego*. W: *Kalendarz Skarbowy na 1939 rok*. Warszawa 1939, s. 449.

³⁹ Dz.U. 1927, nr 66, poz. 588. Kolejne przeobrażenia wprowadziły rozporządzenia Ministra Skarbu: z dnia 13 sierpnia 1931 r. o organizacji i zakresie działania izb i urzędów skarbowych (Dz.U. 1931, nr 77, poz. 613) oraz z dnia 23 lutego 1939 r. o organizacji i zakresie działania izb skarbowych oraz podległych im urzędów i organów wykonawczych (Dz.U. 1939, nr 18, poz. 118).

dejmowanie wszelkich środków, aby: 1) dochody z tych źródeł wpływały do kas skarbowych we właściwym czasie, 2) wszelkie wykroczenia przeciw ustawom akcyzowym i monopolowym były niezwłocznie „usuwane”, a winni ich popełnienia — pociągani do odpowiedzialności, natomiast wymierzane przez władze skarbowe kary były należycie egzekwowane.

Obowiązki naczelnika wydziału IV akcyz i monopolów państwowych ujęto szczegółowo w czterech grupach, obejmujących sprawy: 1) nadzoru służbowego nad urzędami skarbowymi akcyz i monopolów państwowych (wykonywanego osobiście i za pośrednictwem rewizorów akcyzowych); 2) kontroli miejsc wyrobu i sprzedaży produktów akcyzowo-monopolowych; 3) w zakresie udzielania koncesji i zezwoleń na otwarcie fabryk i zakładów produkujących wyroby podległe opłatom akcyzowym, 4) inne (m.in. wymierzanie kar pieniężnych w sprawach o wykroczenia przeciw przepisom ustaw akcyzowych i monopolowych oraz kierowanie na drogę sądową tych z nich, które podlegały orzecznictwu sądów).

Według rozporządzenia wykonawczego, „najbliższymi pomocnikami” naczelnika wydziału IV izby skarbowej byli rewizorzy akcyzowi. Swe czynności spełniali w wyznaczonym im rewirze, w okręgu izby skarbowej. Naczelnik wydziału IV mógł im polecić także przeprowadzenie doraźnych rewizji poszczególnych zakładów poza obrębem tego rewiru.

Rewizorom akcyzowym powierzono w szczególności: 1) dokonywanie okresowych i nadzwyczajnych rewizji urzędów skarbowych akcyz i monopolów, miejsc wyrobu, składu i sprzedaży produktów podległych opłatom akcyzowym oraz tych zakładów monopolowych, których rewizja nie była zastrzeżona bezpośrednio dyrekcjom monopolowym; 2) bezpośredni nadzór nad wszystkimi przyrządami kontrolującymi i nad techniczną stroną produkcji wyrobów podległych opłatom akcyzowym; 3) podejmowanie odpowiednich czynności na rzecz pociągnięcia do odpowiedzialności osób (ze strony producentów, sprzedawców, urzędników lub funkcjonariuszy), które dopuściły się nieprawidłowości, wykroczeń bądź nadużyć w omawianym zakresie.

Zgodnie z ustawą z dnia 31 lipca 1919 r., zakres działania urzędów akcyz i monopolów państwowych obejmował: 1) bezpośredni nadzór nad produkcją, transportem, handlem i składami przedmiotów podlegających opłatom akcyzowym lub stanowiących monopol państwowy; 2) nadzór nad prawidłowym obliczaniem i uiszczaniem należnych Skarbowi Państwa przychodów z akcyz i monopolów państwowych; 3) czuwanie nad przestrzeganiem ustaw akcyzowych i monopolowych oraz pociąganie winnych do odpowiedzialności.

W skład urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych wchodził: naczelnik urzędu, jego zastępca (jeden z inspektorów akcyzowych), sekretarz i urzędnicy pomocniczy.

W rozporządzeniu wykonawczym wyraźnie podkreślono, że w skład urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych wchodzi także — jako organy wykonawcze — inspektorzy akcyzowi, kontrolerzy i strażnicy skarbowi.

Miejsca służbowe i okręgi nadzorcze inspektorów akcyzowych oznaczał Minister Skarbu. Z kolei miejsca służbowe kontrolerów i strażników skarbowych, jak również obszar ich okręgów kontrolnych wyznaczał dyrektor izby skarbowej (na wniosek naczelnika wydziału IV).

Naczelnik urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych był bezpośrednim przełożonym wszystkich urzędników akcyzowych w swym okręgu. Oprócz czynności „biurowych”⁴⁰, pełnił obowiązki służbowe poza miejscem stałego urzędowania, głównie „objeżdżał” i rewidował fabryki i zakłady produkujące przedmioty podlegające opłatom akcyzowym oraz składy produktów stanowiących monopol państwowy, a także zakłady i miejsca ich detalicznej sprzedaży. Do jego obowiązków należało również przeprowadzanie dochodzeń i wymierzanie kar w sprawach o wykroczenia przeciw przepisom ustaw o akcyzach i monopolach państwowych, a w sprawach przekraczających jego właściwość — kierowanie ich do izby skarbowej bądź na drogę sądową.

Rozporządzenie określiło również zakres działania organów wykonawczych urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych: inspektorów akcyzowych, kontrolerów i strażników skarbowych.

Inspektor akcyzowy „objeżdżał” i rewidował fabryki i zakłady produkujące przedmioty podległe opłatom akcyzowym oraz składy produktów stanowiących monopol państwowy, a także zakłady i miejsca ich detalicznej sprzedaży. W szczególności sprawdzał dokumentację, ustawiał, sprawdzał, zamykał i rozłączał wszelkie aparaty kontrolne.

Z kolei kontrolerzy akcyzowi byli delegowani na stały pobyt w miejscach produkcji i przechowywania przedmiotów podległych opłatom akcyzowym lub stanowiących monopol państwowy, które wymagały „stałej, ścisłej i bardziej umiejętnej kontroli” (np.: w cukrowniach, destylarniach, „znaczniejszych” gorzelniach, drożdżowniach, składach monopolowych). Mieli czuwać „bez przerwy” nad przebiegiem produkcji, nad przychodem i rozchodem produktów w miejscach ich przeróbki i magazynowania, przestrzegać uiszczania opłat akcyzowych we właściwych terminach i zwracać uwagę, aby przepisy o prowadzeniu ksiąg kontroli akcyzowej były ściśle zachowywane.

Natomiast kontrolerzy „objazdowi” wykonywali w ramach swych okręgów kontrolę tych wszystkich zakładów produkujących przedmioty podległe

⁴⁰ Obejmowały w szczególności: 1) zbieranie wiadomości o osobach wnoszących podania o pozwolenie na prowadzenie zakładów produkujących przedmioty podległe opłatom akcyzowym i o pozwolenie na handel nimi lub przedmiotami stanowiącymi monopol państwowy (podania i opinie przedstawiał izbie skarbowej); 2) sprawdzanie składanych przez producentów deklaracji, przewidzianych w ustawach akcyzowych, i wydawanie świadectw na prawo rozpoczęcia produkcji przedmiotów podległych opłatom akcyzowym; 3) wydawanie zaświadczeń dla wykupienia właściwego patentu na prawo wyrobu lub sprzedaży produktów podległych opłatom akcyzowym lub stanowiących monopol państwowy oraz świadectw na prawo nabycia banderoli akcyzowych.

opłatom akcyzowym, które nie były objęte nadzorem stałych kontrolerów, oraz kontrolę handlu produktami podległymi opłatom akcyzowym lub stanowiącego monopol państwowy. Mieli także podejmować środki zapobiegające wykroczeniom przeciwko przepisom o akcyzach i monopolach, oraz je „śledzić”, wykrywać, a następnie prowadzić dochodzenia i przekazywać sporządzone protokoły naczelnikowi urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych (za pośrednictwem inspektora akcyzowego).

Kontrolerzy stali i kontrolerzy objazdowi mieli także uczestniczyć w rewizjach przeprowadzanych przez naczelników urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych (gdy wyrazili takie żądanie).

W razie zauważenia niedokładności w działaniu aparatów kontrolujących, jak również w wypadkach ujawnienia nieprawidłowości lub nadużyć wymagających interwencji władz przełożonych kontrolerzy stali oraz kontrolerzy objazdowi mieli wdrożyć „środki doraźne” zapobiegające stratom Skarbu Państwa i niezwłocznie powiadomić o tym inspektora akcyzowego lub naczelnika urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych.

Kontrolerzy „objazdowi” i „stali”, gdy w trakcie pełnienia swych obowiązków służbowych ujawnili wykroczenia przeciwko ustawie celnej, byli zobowiązani dokonać tymczasowego sekwestru nieoclonionych towarów.

Strażnicy skarbowi zostali uznani za „niższe” organy wykonawcze urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych. Mogli być delegowani⁴¹ na pobyt stały w zakładach produkujących przedmioty podległe opłatom akcyzowym lub w składach produktów monopolowych, do pomocy stałym kontrolerom albo zamiast nich — w zakładach lub składach mniejszych rozmiarów. W pierwszym przypadku pełnili służbę pod kierunkiem i według wskazówek kontrolera stałego, w drugim zaś — zastępowali kontrolerów stałych i otrzymywali wskazówki służbowe od kontrolerów „objazdowych”.

Z kolei strażnicy skarbowi „objazdowi” mieli miejsca zamieszkania we właściwych okręgach i pełnili w ich granicach obowiązki nadzoru akcyzowego poruczone kontrolerom „objazdowym”, jako ich bezpośredni pomocnicy i wykonawcy ich poleceń służbowych.

Rozporządzenie wykonawcze przewidywało zarazem, że naczelnik urzędu skarbowego podatków i opłat skarbowych (w porozumieniu z naczelnikiem urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych) może poruczyć kontrolerom i strażnikom skarbowym: rewizję świadectw przemysłowych, jak też zbieranie niektórych informacji, niezbędnych przy wymiarze podatków bezpośrednich i opłat stemplowych, oraz pomoc sekwestраторom przy egzekucji podatków i opłat.

⁴¹ Delegował ich dyrektor izby skarbowej na wniosek naczelnika urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych.

Jak już wspomniałem, rozporządzenie Ministra byłej dzielnicy pruskiej z dnia 23 września 1921 r. w przedmiocie organizacji władz i urzędów skarbowych w byłej dzielnicy pruskiej, które niemal w całości odwzorowało rozwiązanie ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. i wydanego na jej podstawie rozporządzenia wykonawczego z 30 stycznia 1920 r., stało się podstawą działalności Izb Skarbowych: Wielkopolskiej w Poznaniu (na obszar województwa poznańskiego) i Pomorskiej w Grudziądzu (na obszar województwa pomorskiego), które przekazano Ministrowi Skarbu z dniem 1 stycznia 1922 r. Jeśli chodzi o problematykę akcyz i monopolów państwowych (zwaną tu podatkami pośrednimi), to niewielkie zmiany ograniczały się do wyraźnego określenia mianem kontroli skarbowej organów wykonawczych odpowiedzialnych za strzeżenie dochodów z tych źródeł. W szczególności przewidywało ono, że w skład wydziału IV podatków pośrednich izby skarbowej wchodzi m.in. starsi inspektorzy kontroli skarbowej, jako organy lustrujące kontrolę skarbową, w myśl specjalnej instrukcji służbowej. W skład urzędów skarbowych podatków pośrednich wchodził zaś m.in. urzędnicy kontroli skarbowej jako organy wykonawcze. Ich czynności służbowe miała określić odrębna instrukcja.

4. Przypomnijmy, że w drodze rozporządzenia z dnia 21 stycznia 1920 r. Minister Skarbu zarządził, aby organy wykonawcze powołane do strzeżenia dochodów państwowych z podatków pośrednich (akcyz) i monopolu na obszarze byłego zaboru rosyjskiego i w Małopolsce nosiły nazwę „kontrola skarbowa”.

Ujednolicenie uprawnień ich i organów wykonawczych, przewidzianych w urzędach skarbowych akcyz i monopolów państwowych (tworzonych na podstawie ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych i wydanego na jej podstawie rozporządzenia wykonawczego), nastąpiło w drodze ustawy z dnia 14 grudnia 1923 r. o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych⁴² i wydanego na jej podstawie rozporządzenia wykonawczego⁴³. Zostały one objęte wspólną nazwą — kontrola skarbowa.

⁴² Dz.U. 1924, nr 5, poz. 37. W uzasadnieniu projektu ustawy Minister Skarbu podkreślił, że tylko przyznanie organom wykonawczym władz skarbowych proponowanych uprawnień może przełamać głęboko zakorzoną, jeszcze za czasów państw zaborczych, „demoralizację podatkową” i „przysporzyć poważnych dochodów Skarbowi Państwa”. Wskazywał również na „mnóstwo” pokątnych gorzelni i przypadki pokątnego handlu towarami monopolowymi i walutami oraz na szeroko uprawiany proceder prowadzenia podwójnych ksiąg przemysłowych i handlowych (prawdziwych dla użytku własnego, a fałszywych — dla okazania władzom skarbowym). Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1922—1927, druk nr 747. Z kolei senacka Komisja Skarbowo-Budżetowa stwierdziła dodatkowo, że ustawa ma „ubezpieczyć” obywateli przed „zapędami” władz skarbowych, „niejednokrotnie daleko sięgającymi i szyskanującymi”. Sprawozdanie stenograficzne z 36. posiedzenia Senatu w dniu 3 listopada 1923 r., ł. 3.

⁴³ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 24 czerwca 1925 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Sprawiedliwości w celu wykonania ustawy z dnia 14 grudnia 1923 r. o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych (Dz.U. 1925, nr 83, poz. 576).

W uzasadnieniu jej projektu Minister Skarbu podkreślał w szczególności, że istniejące na obszarach byłych trzech zaborów odrębne przepisy dla organów mających czuwać nad stosowaniem ustawodawstwa o podatkach pośrednich (akcyzowych) i monopolach państwowych powodowały „zament oraz liczne błędy, będące wynikiem niejednolitej organizacji tych organów”⁴⁴.

W świetle owej ustawy i rozporządzenia wykonawczego kontrolę skarbową zaliczono do organów wykonawczych władz skarbowych⁴⁵. Powierzono jej czuwanie nad ścisłym przestrzeganiem przepisów o podatkach spożywczych (akcyzach), cłach i monopolach państwowych oraz „śledzenie czynów karygodnych” w tym zakresie, wykrywanie ich i zawiadamianie o nich właściwej władzy.

Jednocześnie dodano, że w dziedzinie ceł do urzędników kontroli skarbowej (działających poza miejscem urzędowania urzędów celnych i poza pasem granicznym) należy przeprowadzanie dodatkowej kontroli celnej wewnątrz kraju.

W związku z tak określonymi zadaniami urzędnicy kontroli skarbowej mieli prawo: 1) kontrolować⁴⁶ i przeszukiwać⁴⁷ zakłady handlowe i przemysłowe podlegające urzędowemu dozorowi skarbowemu oraz badać towary znajdujące się w ich składach bądź transportowane do nich; 2) dokonywać rewizji dokumentów i ksiąg znajdujących się w posiadaniu podatników (w granicach określonych w odnośnych ustawach) oraz żądać wyjaśnień co do okoliczności faktycznych, których znajomość była potrzebna do wymierzenia podatku, opłaty lub cła albo ustalenia, czy zachodzą warunki uwolnienia od tych danin.

Przeprowadzając dodatkową kontrolę celną wewnątrz kraju, urzędnicy kontroli skarbowej mieli prawo żądać od osób zawodowo transportujących towary: 1) okazania dokumentów celnych, przewozowych i innych mających związek

⁴⁴ Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1922—1927, druk nr 747. Rekomendując projekt ustawy Sejmowi, w imieniu Komisji Skarbowej (w dniu 30 października 1923 r.), poseł Michalski zwrócił uwagę, że zdąży on do unifikacji przepisów o kontroli skarbowej w stosunku do trzech różnych „organów egzekutywnych [...]”: straży skarbowej w Małopolsce, straży akcyzowej i tzw. karczemnej w b. Królestwie i dozorców celnych, albo tzw. strażników celnych w zaborze pruskim”. Sprawozdanie stenograficzne z 74. posiedzenia Sejmu w dniu 30 października 1923 r., t. 7.

⁴⁵ Do organów wykonawczych władz skarbowych zaliczono również: 1) buchalterów — kontrolerów i sekwestratorów (w dziedzinie podatków bezpośrednich i opłat skarbowych); 2) straż celną (w dziedzinie ceł, poza miejscem urzędowania urzędów celnych na obszarze powiatów granicznych); 3) oraz urzędników skarbowych delegowanych przez właściwe władze skarbowe „w sprawach poszczególnych” (w dziedzinie podatków bezpośrednich i opłat skarbowych, ceł oraz podatków spożywczych i monopolów państwowych).

⁴⁶ O ile specjalne ustawy i rozporządzenia nie stanowiły inaczej, kontrolowanie miało się ograniczać do „bacznego”, ale tylko ogólnego śledzenia toku czynności kontrolowanego przedsiębiorstwa, w celu wykrycia ewentualnych, łatwo dających się spostrzec, nieprawidłowości.

⁴⁷ Przeszukiwanie polegało na szczegółowym badaniu obrotów przedsiębiorstwa, prowadzonych przezeń dokumentów i ksiąg oraz dokonywaniu w nim innych czynności (obejmujących także poszczególne urzędników i pomieszczenia), w celu wykrycia przekroczeń skarbowych bądź ich śladów.

z przewożonym towarem, oraz 2) podania gdzie, kiedy i kto oddał im towar oraz dokąd jest on przewożony i dla kogo przeznaczony. Wobec innych osób wolno było postępować w ten sposób tylko wtedy, gdy transportowały towary w ilości przekraczającej znacznie ich własną potrzebę, lub gdy zachodziło uzasadnione podejrzenie, że dopuszczono się przekroczenia przepisów celnych.

Z kolei w celu „śledzenia czynów karygodnych” w zakresie podatków spożywczych i monopolów państwowych urzędnicy kontroli skarbowej mieli prawo:

1. Dokonywać tymczasowego zajęcia i wzięcia w przechowanie (najdłużej do 8 dni) towarów i innych przedmiotów przewożonych i przenoszonych, co do których zachodziło uzasadnione podejrzenie, że pozostają w związku z popełnieniem przestępstwa skarbowego. W razie koniecznej potrzeby wolno było przeprowadzać rewizję osobistą⁴⁸.
2. Przeprowadzać rewizję pomieszczeń, co do których zachodziło uzasadnione podejrzenie, że w nich złożone są lub ukryte towary podlegające opodatkowaniu (ocleniu), lub opłacie stemplowej, albo przyrządy służące do wyrobu takich towarów lub produktów będących przedmiotem monopolu państwowego⁴⁹.
3. Korzystać z ogólnych uprawnień przysługujących władzom bezpieczeństwa publicznego przy ściganiu przestępstw przewidzianych w ustawie karnej, o ile przedmiotem dochodzenia były przestępstwa ścigane w drodze sądowej, a popełnione w związku z przestępstwami skarbowymi⁵⁰.

Najwięcej kontrowersji wzbudziło przyznanie organom wykonawczym władz skarbowych, w tym kontroli skarbowej, prawa dokonywania rewizji oso-

⁴⁸ W „miarę zachodzących okoliczności” można było ograniczyć się do „obszukania zewnętrznego” podejranej osoby, zaraz na miejscu przytrzymania, gdy wyraziła ona na to zgodę. Jeżeli nie usunęło ono podejrzeń, lub też jeżeli osoba podejrzana nie chciała wydać rzeczy przechowywanej przy sobie, należało „odstawić” ją do najbliższego urzędu skarbowego (celnego) bądź na posterunek policji państwowej lub do najbliższej zwierzchności gminnej, i dokonać szczegółowej rewizji osobistej („z taktem, bez przyczynienia zbyteknych przykrości osobom rewidowanym i bez obrażania ich godności osobistej”). Zagrożono zarazem, że każda nieuzasadniona rewizja (np. „nacechowana złą wolą”) będzie karana nie tylko w drodze dyscyplinarnej, lecz „w miarę okoliczności” także w drodze postępowania przed sądem.

⁴⁹ Rewizja tego rodzaju pomieszczeń miała być przeprowadzana na polecenie władzy skarbowej I instancji, a bez takiego polecenia, jeżeli zwłoka w jego uzyskaniu groziła niebezpieczeństwem zatarcia śladów przestępstwa skarbowego. W takiej sytuacji urzędnik kontroli skarbowej mógł sam wydać zarządzenie przeprowadzenia rewizji i je wykonać. Rewizję należało przeprowadzić, o ile było to możliwe, w obecności organu miejscowej władzy bezpieczeństwa publicznego oraz dwóch bezstronnych świadków. Z przeprowadzonej rewizji należało sporządzić bezzwłocznie protokół, a jego odpis doręczyć miejscowej policji państwowej.

⁵⁰ Tego rodzaju dochodzenia urzędnicy kontroli skarbowej mieli przeprowadzać, stosując ogólne przepisy ustawy o postępowaniu karnym, zasadniczo przy współudziale organów policji państwowej, a same tylko wtedy, gdyby ich nie było na miejscu. W tym drugim wypadku byli obowiązani donieść o wyniku dochodzeń, najpóźniej do 24 godzin, właściwej komendzie policji państwowej, właściwemu sądowi i władzy skarbowej.

bistej. Projekt ustawy przygotowany przez Ministra Skarbu nie przewidywał takiego środka. Wprowadzenie do projektu ustawy przepisu uprawniającego organy wykonawcze do przeprowadzania rewizji osobistej, w razie „koniecznej potrzeby”, zaproponowała Komisja Skarbowa, uzasadniając, że „inaczej tropienie spekulantów walutowych byłoby niemożliwe”⁵¹. Sejm uchwalił ustawę o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych, z uwzględnieniem owej poprawki do projektu rządowego⁵². Z kolei senacka Komisja Skarbowo-Budżetowa jednogłośnie uznała za nieuzasadnione wprowadzenie rewizji osobistej, jako środka dla zwalczania przestępstw w zakresie podatków spożywczych i monopolów państwowych. Zwróciła uwagę na nietrafność uzasadnienia podniesionego w Sejmie w tej sprawie (w celu „tropienia spekulantów walutowych”). Senat jednogłośnie przyjął poprawkę, polegającą na skreśleniu rewizji osobistej z katalogu uprawnień przysługujących organom wykonawczym władz skarbowych dla „śledzenia czynów karygodnych” w zakresie podatków spożywczych i monopolów państwowych⁵³. Z kolei Sejm odrzucił ową poprawkę kwalifikowaną większością głosów. Uchwalił zarazem rezolucję wzywającą Rząd, aby w rozporządzeniu wykonawczym do ustawy umieścił przepis, ograniczający możliwość przeprowadzenia rewizji osobistej tylko do przypadków, w których zachodzi uzasadnione podejrzenie (a nie „szablonowo i generalnie”), by uniknąć „niepotrzebnych szykan, które ludność rozgoryczają, a Skarbowi Państwa wątpliwe względnie niewspółmierne przynoszą korzyści”⁵⁴. Rozporządzenie wykonawcze czyniło zadość wymogom sformułowanym w owej rezolucji.

Żadnych kontrowersji nie wzbudziło natomiast przyznanie organom wykonawczym władz skarbowych prawa do rewizji pomieszczeń, co do których zachodziło uzasadnione podejrzenie, że w nich złożone są lub ukryte towary podlegające opodatkowaniu (oczeniu), lub opłacie stemplowej, albo przyrządy służące do wyrobu takich towarów lub wyrobu produktów będących przedmiotem monopolu państwowego.

Przypomnijmy, że Konstytucja marcowa⁵⁵ (art. 100) stanowiła, że mieszkanie obywatela jest nietykalne. Naruszenie tego prawa przez wejście do mieszkania i rewizję domową było jednak możliwe, m.in. w wyniku konieczności „wykonania zarządzeń administracyjnych opartych na wyraźnym upoważnieniu ustawowym”. Ustawa o uprawnieniach organów wykonawczych

⁵¹ Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1922—1927, druk nr 808, s. 1.

⁵² Sprawozdanie stenograficzne z 74. posiedzenia Sejmu w dniu 30 października 1923 r., ł. 7—10.

⁵³ Sprawozdanie stenograficzne z 36. posiedzenia Senatu w dniu 3 listopada 1923 r., ł. 3—5.

⁵⁴ Sprawozdanie stenograficzne z 88. posiedzenia Sejmu w dniu 14 grudnia 1923 r., ł. 6.

⁵⁵ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267).

władz skarbowych nadawała im owo, wymagane przez Konstytucję, upoważnienie⁵⁶.

Ustawa zobowiązywała organy policji państwowej, władze wojskowe i wszelkie inne organy państwowe i samorządowe do udzielania bezzwłocznie czynnej pomocy organom wykonawczym władz skarbowych, gdy te własnymi środkami nie mogły dokonać czynności służbowych.

Skarbowe organy wykonawcze były zobowiązane pełnić służbę zasadniczo w mundurze, który (jak twierdził Minister Skarbu) miał im dodać powagi i przyczynić się do skuteczniejszego wykonywania ich czynności służbowych. W projekcie ustawy zapisano, że przysługuje im prawo noszenia broni oraz użycia jej w celu obrony koniecznej i dla odparcia czynnego oporu, zmierzającego do udaremnienia czynności służbowych⁵⁷. Komisja Skarbowa, w porozumieniu z Ministrem Skarbu, wykreśliła ów przepis projektu, podając w uzasadnieniu, że prawo noszenia broni i jej użycia w celu obrony koniecznej normują inne ustawy⁵⁸. Sejm podzielił to stanowisko⁵⁹.

W uzasadnieniu projektu ustawy Minister Skarbu zapowiedział również, że będzie ona podstawą nadania organom wykonawczym władz skarbowych w dziedzinie podatków spożywczych i monopolów państwowych oraz ceł (poza pasem granicznym) jednolitej organizacji oraz przesunięcia części członków tej służby (tzw. funkcjonariuszy) do kategorii urzędników.

5. W dniu 24 czerwca 1925 r. Minister Skarbu wydał (na podstawie ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych) rozporządzenie o organizacji kontroli skarbowej⁶⁰.

Urzędników kontroli państwowej określono organami wykonawczymi władz skarbowych (o których była mowa w ustawie z dnia 14 grudnia 1923 r. o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych), powołanymi do pomocy „zasadniczo” urzędom skarbowym akcyz i monopoli państwowych przy wykonywaniu ustaw i rozporządzeń o podatkach spożywczych (akcyzach) i monopolach państwowych.

Na żądanie urzędów podatkowych i opłat skarbowych oraz władz celnych naczelnik urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych mógł pole-

⁵⁶ Minister Skarbu, przesyłając do Sejmu projekt ustawy, wskazywał w jej uzasadnieniu, że brak tego uprawnienia uczyni „iluzoryczną” wszelką akcję w kierunku śledzenia i wykrywania czynów karygodnych w zakresie podatków spożywczych i monopolów państwowych. Twierdził bowiem, że mieszkania korzystające z owej ochrony wykorzystywane są dla celów przestępstw skarbowych. Przypominał zarazem, że w świetle art. 92 Konstytucji wszyscy obywatele mają obowiązek ponosić wszelkie ciężary i świadczenia publiczne ustanowione na podstawie ustaw. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1922—1927, druk nr 747.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1922—1927, druk nr 808, s. 1.

⁵⁹ Sprawozdanie stenograficzne z 74. posiedzenia Sejmu w dniu 30 października 1923 r., ł. 7—10.

⁶⁰ Mon.Pol. 1925, nr 193, poz. 849.

cić, by urzędnicy kontroli skarbowej przeprowadzali dodatkową kontrolę celną wewnątrz kraju (poza miejscem urzędowania urzędów celnych i poza pasem granicznym), oraz (wyjątkowo) by pomagali przy wymiarze podatków i opłat skarbowych. Zastrzeżono zarazem, że wskutek tych dodatkowych czynności służbowych nie może być narażona na uszczerbek ich zasadnicza służba (akcyzowo-monopolowa)⁶¹.

Przy wykonywaniu obowiązków służbowych służyły im uprawnienia przyznane organom wykonawczym władz skarbowych w ustawodawstwie o podatkach, opłatach, monopolach i cłach oraz w ustawie z dnia 14 grudnia 1923 r. o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych.

Organami kontroli skarbowej byli inspektorzy kontroli skarbowej, ustanowieni w każdej siedzibie urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych, którym przydano do pomocy komisarzy i rewidentów kontroli skarbowej.

W okręgach kilku gmin, w których istniały „ważniejsze przedmioty opodatkowania lub kontroli”, należało ustanowić oddziały kontroli skarbowej (składające się z komisarzy lub rewidentów) podporządkowane inspektorowi kontroli skarbowej. Na czele oddziału stał kierownik.

W celu zapewnienia sprawnego nadzoru skarbowego i zmniejszenia kosztów na podróże służbowe izby skarbowe mogły przeznaczać („eksponować”) poszczególnych urzędników kontroli skarbowej do pewnych miejscowości lub przedsiębiorstw podlegających podatkowi pośrednim, lub do składów artykułów monopolowych.

Urzędnicy kontroli skarbowej mieli status urzędników państwowych, określony ustawą z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej⁶². Podlegali służbowo bezpośrednio swoim kierownikom oddziałów, a pośrednio — inspektorom kontroli skarbowej; wszyscy zaś — urzędowi skarbowym akcyz i monopolów państwowych, a w dalszym toku instancji — izbie skarbowej i Ministerstwu Skarbu. Urzędnicy „eksponowani” podlegali kierownikom tych oddziałów, w skład których wchodziłi.

Dla „uniknięcia zbyt długiej korespondencji”, a także gdy zwłoka groziła stratami dla Skarbu Państwa, urzędy skarbowe akcyz i monopolów państwowych mogły, a w razie potrzeby powinny, wydawać polecenia służbowe bezpośrednio oddziałom kontroli skarbowej; te zaś miały donosić o wykonaniu poleceń i składać sprawozdania wprost urzędowi skarbowym akcyz i monopolów państwowych. Gdy było to „potrzebne”, odpisy owych poleceń i sprawozdań miały trafiać do właściwego inspektora kontroli skarbowej.

⁶¹ Rozporządzenie wyraźnie zabraniało „używania” urzędników kontroli skarbowej do pomocy w służbie referendarskiej, rachunkowej lub kancelaryjnej w izbie skarbowej bądź w urzędach skarbowych akcyz i monopolów państwowych. Wyjątkowo (jednak bez uszczerbku dla ich właściwej służby zawodowej) mogli pełnić czynności protokolantów przy karnych śledztwach skarbowych oraz przy egzaminach urzędników kontroli skarbowej.

⁶² Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164.

Czynności urzędników kontroli skarbowej obejmowały, poza śledzeniem przekroczeń przepisów akcyzowo-monopolowych, nadzór nad przedsiębiorstwami i handlem artykułami akcyzowymi i monopolowymi. Należało go wykonywać za pomocą środków określonych w ustawie o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych. Ponadto, urzędników kontroli skarbowej należało „jak najczęściej używać” do patrolowania (pieszo) miejscowości, w celu dokonywania „wywiadów” co do nielegalnego postępowania w zakresie podatków spożywczych i monopoli państwowych⁶³. Patrole miały być wysyłane szczególnie w rejon rafinerii olejów mineralnych, w okolice źródeł solnych i w celu poszukiwania nielegalnych plantacji tytoniu.

Ponieważ owe czynności służbowe urzędników kontroli skarbowej były w zasadzie tego rodzaju, że „czas ich trwania nie da się z góry oznaczyć”, rozporządzenie stanowiło, że są zobowiązani pełnić służbę nieprzerwanie, tak długo, jak im polecono, bądź póki przepisowo nie ukończą czynności służbowych.

Nadzór służbowy inspektora kontroli skarbowej obejmował znajdujące się w jego okręgu oddziały kontroli skarbowej i poszczególnych urzędników kontroli skarbowej delegowanych („eksponowanych”) do stałych dozorów. Nadzór ten miał on wykonywać w ten sposób, że przy każdej sposobności pobytu w siedzibie oddziału kontroli skarbowej, lub w trakcie „doglądów” przedsiębiorstw pozostających pod stałym dozorem (jednak przynajmniej raz w miesiącu), obowiązany był zlustrować dokładnie działalność wszystkich oddziałów kontroli skarbowej i skontrolować „w służbie” zarówno urzędników oddziałów, jak i urzędników delegowanych do stałych dozorów.

Inspektor był bowiem odpowiedzialny za wykonywanie służby przez podwładne oddziały kontroli skarbowej. W związku z tym miał prawo i obowiązek wglądu i zmiany „przypisu” służby (dokonanego przez kierowników oddziałów) oraz czuwać nad równomiernym obciążeniem służbą urzędników, stosownie do ich indywidualnych zdolności i stopnia zaufania do nich. Ta odpowiedzialność inspektora kontroli skarbowej nie wykluczała jednak odpowiedzialności każdego z urzędników za zleczone im czynności służbowe.

Poza „jak najczęstszą” kontrolą służby podwładnych urzędników, inspektor kontroli skarbowej miał „udzielać im nauki” z ustawodawstwa regulującego służbę kontroli skarbowej oraz służyć im wskazówkami i radą.

Nadto, jako organ wykonawczy władz skarbowych i „członek” urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych, miał wyręczać jego naczelnika w „ważniejszych czynnościach” nakazanych ustawami (weryfikacja, ustawienie i kontrola zegarów mierniczych itp.).

⁶³ Patrole miały być wysyłane przede wszystkim w rejon rafinerii olejów mineralnych, w okolice źródeł solnych oraz w celu poszukiwania nielegalnych plantacji tytoniu.

Stałymi organami lustracyjnymi urzędników kontroli skarbowej byli inspektorzy ministerialni, ustanowieni przy departamencie akcyz i monopolów Ministerstwa Skarbu, oraz rewizorzy akcyzowi przy izbach skarbowych.

Zakres działania inspektorów ministerialnych regulowało rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 8 maja 1924 r.⁶⁴ Powołani byli do lustracji przedsiębiorstw produkcji i sprzedaży artykułów podlegających opłatom akcyzowym i monopolowym oraz do kontrolowania urzędników skarbowych wykonujących nadzór nad produkcją i handlem artykułami akcyzowymi i monopolowymi, bądź bezpośrednio (urzędnicy kontroli skarbowej), bądź pośrednio (rewizorzy akcyzowi przy izbach skarbowych, urzędnicy wydziałów IV akcyz i monopolów izb skarbowych oraz urzędnicy urzędów skarbowych akcyz i monopolów).

Do ich obowiązków przede wszystkim należało stwierdzanie przez „częste i bezpośrednie zetknięcie się” z tymi organami, czy sprawowany przez nich nadzór jest celowy i skuteczny, i czy odpowiada ustanowionym przepisom. W razie dostrzeżenia jakichkolwiek w tym względzie uchybień mieli donosić o nich departamentowi akcyz i monopolów Ministerstwa Skarbu w celu wydania stosownych zarządzeń.

Na żądanie departamentu akcyz i monopolów obowiązani byli przygotowywać fachowe opinie w sprawach podatków pośrednich (akcyz) i monopolów oraz opinie o urzędnicach akcyzowych swego rejonu lustracyjnego. Miał on obejmować okręgi administracyjne kilku izb skarbowych. Wyznaczał go, na okres jednego roku, dyrektor departamentu akcyz i monopolów, tak by każdy inspektor mógł poznać „w całej pełni” wszystkie przedsiębiorstwa akcyzowe i monopolowe w całym kraju oraz wszystkich urzędników służby akcyzowo-monopolowej.

Inspektorzy ministerialni byli zobowiązani skontrolować w ciągu roku, w miarę możliwości, wszystkie przedsiębiorstwa akcyzowe i monopolowe oraz zlustrować wszystkie władze i urzędy, a także organy wykonawcze (kontrola skarbową) służby akcyzowo-monopolowej w swym rejonie lustracyjnym. Do pomocy w kontrolowaniu lub przeszukiwaniu przedsiębiorstw inspektor ministerialny mógł zaangażować „przynależnego” urzędnika kontroli skarbowej.

W stosunku do urzędników służby akcyzowo-monopolowej oraz urzędników kontroli skarbowej przysługiwały inspektorom ministerialnym (podczas „objazdów”) prawa samego Ministerstwa Skarbu (z wyjątkiem prawa nakładania kar dyscyplinarnych). Byli oni obowiązani „robić z nich użytek”, zaraz na miejscu, we wszystkich wypadkach, w których dobro służby wymagało konieczności wydania jakiegoś zarządzenia, a zwłoka groziła stratą dla Skarbu Państwa.

⁶⁴ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 8 maja 1924 r. w przedmiocie wydania Instrukcji służbowej dla Inspektorów ministerialnych, ustanowionych przy Departamencie Akcyz i Monopolów (Dz.Urz. MS 1924, nr 14, poz. 367).

Natomiast w stosunku do przedsiębiorstw służyły im prawa określone w ustawie o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych (kontrolowanie i przeszukiwanie zakładów przemysłowych podlegających dozorowi skarbowemu, rewizja ksiąg i dokumentów, rewizja pomieszczeń).

Z kolei zadaniem rewizorów akcyzowych przy izbach skarbowych było „bezpośrednie i nieustanne” nadzorowanie działalności inspektorów, oddziałów i poszczególnych urzędników kontroli skarbowej. Kontrolę przedsiębiorstw i zakładów handlujących artykułami akcyzowo-monopolowymi oraz lustrację organów kontroli skarbowej mieli podejmować „niespodziewanie”. Do pomocy przy kontroli przedsiębiorstw i zakładów mogli sobie przybrać właściwego inspektora kontroli skarbowej.

Poza tym można było im powierzyć opracowanie „ważniejszych spraw” odnoszących się do służby kontroli skarbowej.

Rewizor akcyzowy, gdy w trakcie objazdu służbowego stwierdził, że wykonanie zarządzenia wydanego przez izbę skarbową lub urząd skarbowy akcyz i monopolów grozi „widocznie” szkodą dla interesów Skarbu Państwa, mógł wstrzymać jego wykonanie bądź je zmienić, z jednoczesnym natychmiastowym powiadomieniem o tym izby skarbowej.

Izba skarbową, przy której było więcej rewizorów akcyzowych, rozdzielała między nich rejony objazdowe i poszczególne czynności, mając na uwadze, by się odpowiednio zmieniali i mogli poznać wszystkich urzędników kontroli skarbowej w okręgu administracyjnym izby. Każdy wyjazd służbowy rewizorzy akcyzowi mieli omówić z naczelnikiem wydziału podatków pośrednich i monopolów izby skarbowej, a następnie stosować się do jego wskazówek.

Bibliografia

Akty normatywne

- Dekret Rady Regencyjnej z dnia 12 listopada 1918 r. o organizacji władz na obszarze c. i k. Generalnego Gubernatorstwa Lubelskiego. Dz.P.P.P. 1918, nr 15, poz. 33.
- Rozporządzenie Kierownika Ministerstwa Skarbu z dnia 12 listopada 1918 r. w przedmiocie tymczasowej mocy obowiązującej dotychczasowych przepisów z zakresu prawa skarbowego na obszarze b. okupacji austriacko-węgierskiej. Mon.Pol. 1918, nr 205.
- Rozporządzenie Kierownika Ministerstwa Skarbu z dnia 12 listopada 1918 r. w przedmiocie tymczasowej mocy obowiązującej dotychczasowych przepisów z zakresu prawa skarbowego na obszarze b. okupacji niemieckiej. Mon.Pol. 1918, nr 205.

- Dekret z dnia 7 stycznia 1919 r. w przedmiocie przepisów skarbowych dla obszarów Polski, które podlegały b. cesarsko-niemieckiemu dowódcy na wschodzie. Dz.P.P.P. 1919, nr 7, poz. 104.
- Rozporządzenie Ministra Aprowizacji i Skarbu z dnia 5 lutego 1919 r. w przedmiocie stosunku Straży Granicznej do Straży Skarbowej. Mon.Pol. 1919, nr 39 z dnia 18 lutego.
- Ustawa z dnia 8 kwietnia 1919 r. w przedmiocie objęcia przez Ministerstwo Skarbu administracji skarbowej na ziemiach polskich, które wchodziły w skład b. monarchii austriacko-węgierskiej. Dz.P.P.P. 1919, nr 31, poz. 261.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 12 kwietnia 1919 r. celem wykonania ustawy z dnia 8 kwietnia 1919 r. (Dz.P.P.P. nr 31, poz. 261) w przedmiocie objęcia przez Ministerstwo Skarbu administracji skarbowej na ziemiach polskich, które wchodziły w skład b. monarchii austriacko-węgierskiej. Dz.P.P.P. 1919, nr 39, poz. 287.
- Ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych. Dz.P.P.P. 1919, nr 65, poz. 391.
- Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej. Dz.U. 1919, nr 64, poz. 385.
- Ustawa tymczasowa z dnia 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji. Dz.P.P.P. 1919, nr 65, poz. 395.
- Przepis wprowadczy z dnia 30 stycznia 1920 r. do ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych. Dz.U. 1920, nr 15, poz. 80.
- Rozporządzenie wykonawcze z dnia 30 stycznia 1920 r. do ustawy o organizacji władz i urzędów skarbowych na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego i warszawskiego, wydane na zasadzie art. 12, 13 i 15 ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. (Dz.P.P.P. 1919, nr 65, poz. 391). Dz.U. 1920, nr 15, poz. 81.
- Komunikat Ministerstwa Skarbu z dnia 30 stycznia 1920 r. w sprawie zmiany nazwy „straż skarbowa” na „kontrola skarbowa”. Dz.Urz. MS 1920, nr 5, poz. 97.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 listopada 1920 r. w przedmiocie utworzenia władz administracyjnych drugiej instancji na obszarze ziem objętych umową o preliminarjnym pokoju i rozejmie, podpisaną w Rydze w dniu 12 października 1920 r. Dz.U. 1920, nr 115, poz. 760.
- Ustawa z dnia 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych II instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerii z W. Ks. Krakowskim oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy. Dz.U. 1920, nr 117, poz. 768.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 grudnia 1920 r. w przedmiocie utworzenia izb skarbowych na obszarze ziem objętych umową o preliminarjnym pokoju i rozejmie, podpisaną w Rydze 12 października 1920 r. Dz.U. 1921, nr 5, poz. 25.
- Ustawa z dnia 4 lutego 1921 r. o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminarjnym pokoju i rozejmie, podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 r. Dz.U. 1921, nr 16, poz. 93.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 marca 1921 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych na ziemie przyłączone do obszaru Rzeczypospolitej,

- na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisanej w Rydze w dniu 12 października 1920 r. Dz.U. 1921, nr 35, poz. 205.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 27 kwietnia 1921 r. w przedmiocie utworzenia izb skarbowych na obszarze województw: krakowskiego, lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego. Dz.U. 1921, nr 41, poz. 254.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 28 kwietnia 1921 r. w przedmiocie utworzenia izb skarbowych na obszarze ziem objętych umową o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisaną w Rydze dnia 12 października 1920 r. Dz.U. 1921, nr 39, poz. 243.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 3 lipca 1921 r. w przedmiocie utworzenia urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych na obszarze województw nowogródzkiego, poleskiego i wołyńskiego. Dz.U. 1921, nr 64, poz. 408.
- Rozporządzenie Ministra b. dzielnicy pruskiej z dnia 23 września 1921 r. w przedmiocie organizacji władz i urzędów skarbowych w b. dzielnicy pruskiej. Dz.U. 1921, nr 101, poz. 724.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1921 r. w sprawie przekazania Ministrowi Skarbu administracji skarbowej na obszarze b. dzielnicy pruskiej. Dz.U. 1922, nr 4, poz. 19.
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1921 r. w sprawie przekazania Ministrowi Skarbu administracji skarbowej na obszarze b. dzielnicy pruskiej. Dz.U. 1922, nr 4, poz. 19.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 4 stycznia 1922 r. o utworzeniu kas skarbowych na obszarze izb skarbowych we Lwowie i Krakowie. Dz.U. 1922, nr 6, poz. 46.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 11 lipca 1922 r. w przedmiocie utworzenia izby skarbowej i urzędów skarbowych na obszarze Ziemi Wileńskiej. Dz.U. 1922, nr 58, poz. 522.
- Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej. Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 23 listopada 1922 r. w przedmiocie wyłączenia powiatów: brasławskiego, dziśnieńskiego, duniłowiczowskiego i wilejskiego spod kompetencji Izby Skarbowej w Brześciu n/B. i włączenia ich do okręgu administracyjnego Izby Skarbowej w Wilnie. Dz.U. 1922, nr 112, poz. 1020.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1923 r. o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych. Dz.U. 1924, nr 5, poz. 37.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 8 maja 1924 r. w przedmiocie wydania Instrukcji służbowej dla Inspektorów ministerialnych, ustanowionych przy Departamencie Akcyz i Monopolów. Dz.Ur. MS 1924, nr 14, poz. 367.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 24 czerwca 1925 r. o organizacji kontroli skarbowej. Mon.Pol. 1925, nr 193, poz. 849.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 24 czerwca 1925 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Sprawiedliwości w celu wykonania ustawy z dnia 14 grudnia 1923 r. o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych. Dz.U. 1925, nr 83, poz. 576.

- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 czerwca 1927 r. o organizacji i zakresie działania izb i urzędów skarbowych. Dz.U. 1927, nr 66, poz. 588.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 4 listopada 1927 r. o organizacji kontroli skarbowej. Dz.Urz. MS 1927, nr 36, poz. 379.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 13 sierpnia 1931 r. o organizacji i zakresie działania izb i urzędów skarbowych. Dz.U. 1931, nr 77, poz. 613.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 23 czerwca 1933 r. o organizacji i zakresie działania kontroli skarbowej. Dz.U. 1933, nr 62, poz. 465.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1934 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w niektórych działach administracji państwowej. Dz.U. 1934, nr 110, poz. 976.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 16 grudnia 1936 r. o organizacji i zakresie działania kontroli skarbowej. Dz.U. 1936, nr 94, poz. 664.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 23 lutego 1939 r. o organizacji i zakresie działania izb skarbowych oraz podległych im urzędów i organów wykonawczych. Dz.U. 1939, nr 18, poz. 118.

Źródła

- Sejm Ustawodawczy 1919—1922, druk nr 783.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1922—1927, druk nr 747.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1922—1927, druk nr 808.
- Sprawozdanie stenograficzne z 36. posiedzenia Senatu w dniu 3 listopada 1923 r.
- Sprawozdanie stenograficzne z 74. posiedzenia Sejmu w dniu 30 października 1923 r.
- Sprawozdanie stenograficzne z 88. posiedzenia Sejmu w dniu 14 grudnia 1923 r.

Literatura

- Dietrich T.: *Organizacja aparatu skarbowego*. W: *Kalendarz Skarbowy na 1939 rok*. Warszawa 1939.
- Markowski B.: *Administracja skarbowa w Polsce*. Kielce 2001.
- Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*. T. 2. Oprac. J. Piwocki. Lwów 1911.

Andrzej Witkowski

Finanzkontrolle in den ersten Jahren der Zwischenkriegszeit in Polen

Schlüsselwörter: Polen in der Zwischenkriegszeit, Finanzkontrolle, Finanzbehörden

Zusammenfassung: Am 24. Juni 1925 erließ der Finanzminister die Verordnung über die Organisation von Finanzkontrolle. Sie trat am 1. September 1925 auf dem Gebiet der Finanzkammern Graudenz, Posen, Krakau, Lemberg und Oberschlesien, sowie am 1. Januar 1926 auf dem Gebiet

der Finanzkammern Białystok, Brest, Kielce, Lublin, Lods, Luzk, Warschau und Wilna in Kraft. Damit wurde auch die im ehemaligen österreichischen Teilungsgebiet geltende *Ordnung für Finanzwache* [Przepis dla straży skarbowej] vom 19. März 1907 sowie die in anderen Kreisen geltenden „Vorschriften und Verordnungen“ aufgehoben.

Zuvor hatte der Finanzminister mit der Verordnung vom 21. Januar 1920 angeordnet, dass die Exekutivorgane, die zur Aufsicht über die Staatseinnahmen aus indirekten Verbrauchsteuern (Akzisen) und Monopolen im ehemaligen russischen Teilungsgebiet und in Kleinpolen gegründet worden waren, den Namen „Finanzkontrolle“ tragen werden.

Die Vereinheitlichung von Kompetenzbereichen der genannten Organe und ihrer Exekutivorgane, die in den Finanzämtern für Akzise und staatliche Monopole vorgesehen waren (gegründet gemäß dem Gesetz vom 31. Juli 1919 über die vorübergehende Organisation von Finanzbehörden und -ämtern und der betreffenden Ausführungsverordnung), erfolgte mit dem Gesetz vom 14. Dezember 1923 über die Kompetenzbereiche der Exekutivorgane von Finanzbehörden und der betreffenden Ausführungsverordnung. Sie wurden unter dem gemeinsamen Namen „Finanzkontrolle“ erfasst.

Andrzej Witkowski

Fiscal control in the first years of interwar Poland

Keywords: interwar Poland, fiscal control, fiscal administration

Summary: On 24th June 1925, the Minister of Treasury issued an ordinance on the organisation of fiscal control. It entered into force on 1st September 1925 on the area of the treasury offices in Grudziądz, Poznań, Cracow and Lviv, as well as in Upper Silesia, and on 1st January 1926 — on the territory of the treasury offices in Białystok, Brześć, Kielce, Lublin, Łódź, Łuck, Warsaw and Vilnius. At the same time, the ordinance abolished the Treasury Guard Regulation [*Przepis dla straży skarbowej*] of 19th March 1907, which had been in force in the territory of the former Austrian partition, as well as the “regulations and ordinances” in force in other districts.

Earlier, by the ordinance of 21st January 1920, the Minister of Treasury had ordered that the executive bodies established to oversee state income by means of indirect taxes (excise duties) and monopolies on the territory of the former Russian partition and in Malopolska region should be called “fiscal control”.

The powers of the said bodies and of the executive bodies, excise and state monopoly provided for in tax offices (created under the Act of 31st July 1919 on the temporary organisation of tax authorities and offices and the implementive ordinance issued on its basis) were united by the Act of 14th December 1923 on the powers of the executive tax authorities and the implementive ordinance issued on its basis. These were subsumed under the common name ‘fiscal control’.